

Handel ludźmi w celu wyzysku pracowniczego

Przewodnik dla pracowników z „pierwszej linii”

Enhancing pRevention AnD multi-agenCy cooperAtion against labour TraffICKING

**Funded by
the European Union**

Funded by the European Union. Views and opinions expressed are however those of the author(s) only and do not necessarily reflect those of the European Union or European Commission. Neither the European Union nor the European Commission can be held responsible for them.

Project number: 101101925

The images included are licensed from Shutterstock.com.

STRESZCZENIE

Niniejszy kieszonkowy przewodnik służy jako kompendium wiedzy dla osób działających na „pierwszej linii” w zakresie przeciwdziałania handlowi ludźmi w celu wyzysku pracowników. Opisuje on wieloaspektową naturę handlu ludźmi (THB), uwypuklając jego wpływ na naruszenie godności człowieka i podstawowych praw człowieka, takich jak równość, wolność i prawo do bezpiecznego środowiska pracy. Dokument definiuje handel ludźmi (sekcja nr 1), jego wpływ na prawa podstawowe, wskaźniki służące do identyfikacji zarówno handlarzy, jak i ofiar (sekcja nr 2) oraz zawiera kluczowe pytania, które mają pomóc w procesie interwencji (sekcja nr 3). Szczególną uwagę poświęcono osobom uciekającym przed wojną na Ukrainie i ich narażeniu na handel ludźmi (rozdział nr 4).

Handel ludźmi jest definiowany jako zorganizowana przestępczość napędzana zyskiem, wynikająca z przyczyn takich, jak ubóstwo, nierówność i brak możliwości zatrudnienia. Wpływ handlu ludźmi na podstawowe prawa człowieka jest głęboki, a wyzysk pracowników stwarza poważne zagrożenie dla godności, równości i wolności człowieka. Ofiary często doświadczają nadużyć, niebezpiecznych warunków pracy i odmowy wypłaty wynagrodzenia, co jest naruszeniem wyraźnie zabronionym przez Kartę Praw Podstawowych UE.

Przedstawione tutaj wskaźniki mają na celu pomoc w identyfikacji zarówno sprawców, jak i osób poszkodowanych wyzyskiem pracowniczym. Potencjalni handlarze ludźmi przetrzymują dokumenty lub pieniądze pracowników, działają jako ich rzecznicy lub przewodnicy, mają wiedzę na temat szczegółów ich przemieszczania się lub pracy. Ofiary mogą wykazywać oznaki m.in. przemocy fizycznej, niedostatecznej higieny, nerwowości i strachu.

Przewodnik zawiera również kluczowe pytania, które mogą być adresowane do potencjalnych ofiar handlu ludźmi. Pytania te obejmują szczegóły umowy o pracę, dane pracodawców, wynagrodzenia, specyfikację stanowiska, zakwaterowania, dokumentów tożsamości/podróży, informacje o ewentualnych długach i kwestii poczucia bezpieczeństwa.

Przewodnik kończy się sugestią, że jeśli istnieje podejrzenie, ale brak jest dowodów na popełnienie przestępstwa handlu ludźmi, zaleca się kontakt z jednostką Inspekcji Pracy lub innymi właściwymi organami. W przypadku wątpliwości należy skierować sprawę do właściwych instytucji. Wyeliminowanie handlu ludźmi w celu wyzysku pracowników wymaga skoordynowanego, multidyscyplinarnego podejścia skupionego na prewencji, ochronie ofiar, ściganiu handlarzy i partnerstwie między wszystkimi zainteresowanymi podmiotami.

1. Wprowadzenie – Definicja handlu ludźmi

Handel ludźmi (THB) to wieloaspektowe zjawisko, które polega na braku szacunku dla ludzkiego życia w pogoni za zyskiem; jest to forma poważnej zorganizowanej przestępczości, mającej różne przyczyny, takie jak ubóstwo, nierówność, przemoc ze względu na płeć, brak możliwości zatrudnienia itp. Wykorzenienie handlu ludźmi wymaga wielodyscyplinarnego i kompleksowego podejścia, od ochrony ofiar po ściganie i skazanie handlarzy.

Każdy czyn polegający na „rekrutacji, transporcie, transferze, przetrzymywaniu lub przyjmowaniu osób, za pomocą gróźb lub użycia siły lub innych form przymusu, uprowadzenia, oszustwa, podstępu, nadużycia władzy, wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności albo korzyści w celu uzyskania zgody osoby sprawującej kontrolę nad inną osobą, w celu jej wykorzystania” uważa się za przejaw handlu ludźmi. **Wyzysk pracowniczy** dotyczy m.in. zmuszania osób do prostytucji lub innych form wykorzystywania seksualnego, **przymusowej pracy lub usług**, w tym żebractwa, niewolnictwa lub praktyk podobnych do niewolnictwa, poddaństwa lub wykorzystywania do działalności przestępczej, a także usuwania organów.¹

Przestępstwo handlu ludźmi składa się z trzech podstawowych elementów: czynu, **metod działania i celu**. W celu kontroli nad swoimi ofiarami, handlarze ludźmi uciekają się do przemocy fizycznej i seksualnej, szantażu, manipulacji emocjonalnej i/lub pozbawianiu ofiar ich dokumentów tożsamości.

Wykorzystywanie tego rodzaju może mieć miejsce w kraju ojczystym ofiary, w czasie jej przemieszczania się lub poza granicami kraju.²

---

¹ Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu oraz ochrony ofiar, zastępująca decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW

² www.unodc.org/unodc/en/human-trafficking/crime.html

CZYN	METODY DZIAŁANIA	CEL
Rekrutacja Transport Przenosić Przechowywanie Przyjmowanie osób	Nadużywanie pozycji bezbronności Udzielanie lub przyjmowanie płatności lub korzyści w celu uzyskania zgody osoby sprawującej kontrolę nad inną osobą	Zmuszanie do prostytucji wykorzystywanie seksualne Praca lub usługi przymusowe Niewolnictwo/ Służebność Usunięcie organu Inne formy eksploatacji

1.1. Wpływ handlu ludźmi na prawa podstawowe

Praca przymusowa stanowi poważne naruszenie fundamentalnych praw człowieka, stwarzając poważne zagrożenie dla jego godności, równości i wolności.

Wyzysk pracowników, nadużycia, brak zapewnienia bezpiecznych warunków pracy, odmowa wypłaty należnego wynagrodzenia lub świadczeń, izolowanie emigrantów i pozbawianie ich dokumentów – to niektóre z aspektów naruszania podstawowych praw pracowniczych.

Handel ludźmi stanowi poważne naruszenie praw podstawowych i jest wyraźnie zabroniony przez **Kartę Praw Podstawowych UE (2009)**.

1.2. Praca przymusowa³

Praca przymusowa, zgodnie z definicją zawartą w Konwencji MOP z 1930 r. (nr 29) 1, oznacza „wszelką pracę lub usługi wymagane od jakiejś osoby pod groźbą jakiegokolwiek kary i do których dana osoba nie zgłosiła się dobrowolnie”.

Na podstawie raportu „Globalne szacunki współczesnego niewolnictwa/pracy przymusowej i małżeństw przymusowych” **opracowanego przez „ILO, Walk Free i IOM”⁴**:

Każdego dnia 27,6 mln osób znajduje się w sytuacji pracy przymusowej. Ta liczba oznacza, że na tysiąc osób na świecie przypada 3,5 osób pracujących przymusowo. Kobiety i dziewczęta stanowią 11,8 mln ogółu osób pracujących przymusowo. Ponad 3,3 mln wszystkich osób pracujących przymusowo to dzieci.

W ostatnich latach wzrosło zjawisko pracy przymusowej.

Praca przymusowa występuje we wszystkich regionach świata.

Większość przypadków pracy przymusowej ma miejsce w sektorze prywatnym.

³ Konwencji Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP): Konwencja o pracy przymusowej (nr 29), Konwencja o zniesieniu pracy przymusowej (nr 105) i Konwencja o pracownikach domowych (nr 189) i inne, które ustanawiają normy traktowania pracowników i zapobiegania pracy przymusowej.

⁴ www.ilo.org/global/topics/forced-labour/publications/WCMS_854733/lang--en/index.htm Genewa, wrzesień 2022 r.

Zwalczanie wyzysku pracowników wymaga kompleksowego podejścia obejmującego ochronę prawną, egzekwowanie norm pracy i wsparcie dla ofiar. Najczęstszymi formami handlu ludźmi w UE są **wykorzystywanie seksualne i praca przymusowa**. Obie formy wyzysku występują w podobnej częstotliwości. Większość **handlarzy** w Unii Europejskiej to obywatele UE i są często tej samej narodowości, co ich ofiary. Ponad trzy czwarte sprawców to mężczyźni.⁵

Występowanie wyzysku w pracy jest niemal równe wyzyskowi seksualnemu. Tymczasem wyzysk poprzez pracę przymusową i usługi osiągnął najwyższy poziom w 2022 r. i wyniósł 41,1%.⁶

⁵ home-affairs.ec.europa.eu/policies/internal-security/organised-crime-and-human-trafficking/together-against-trafficking-human-beings_en

⁶ ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Trafficking_in_human_beings_statistics#The_prevalence_of_labour_exploitation_is_almost_equal_that_of_seksualna_exploitation

2. Wskaźniki

Handel ludźmi jako forma wyzysku w pracy stanowi jedno z najtrudniejszych wyzwań ze względu na różnice w interpretacji i stosowaniu norm prawa pracy, obawy ofiar przed zwróceniem się do właściwych organów ścigania (LEA) oraz fakt, że wykorzystanie handlu ludźmi jako formy wyzysku w pracy wymaga skoordynowanych działań wszystkich zainteresowanych podmiotów: społeczeństwa, związków zawodowych i władz państwowych.

Podejście „**oparte na wskaźnikach**” jest uważane za optymalne w walce z tym godnym potępienia przestępstwem. **Wskaźnik rozumie się jako powszechnie rozumiany sygnał, który pozwala rozpoznać potencjalne przypadki handlu ludźmi w celu wyzysku pracowników.**

Ofiary handlu ludźmi są zazwyczaj wykorzystywane jako pracownicy nisko wykwalifikowani i opłacani, rekrutowani do pracy w transporcie, budownictwie, rolnictwie, leśnictwie, przetwórstwie spożywczym, na liniach montażowych w fabrykach, w hotelarstwie, handlu detalicznym, myjniach samochodowych, firmach kosmetycznych i sprzętających oraz w charakterze pomocy domowej. W pierwszym podrozdziale 2.1 omówiono wskaźniki dotyczące handlarzy ludźmi, w drugim podrozdziale 2.2 – wskaźniki dotyczące ofiar.

2.1. Wskaźniki dla handlarzy ludźmi

„**Podejście oparte na wskaźnikach**” oznacza, że istnieją uzasadnione podstawy do prowadzenia dalszego dochodzenia. Istotne jest zrozumienie, że obecność jednego lub większej liczby tych wskaźników nie musi koniecznie świadczyć o popełnionym przestępstwie. Następujące wskaźniki mogą sugerować, że istnieje takie prawdopodobieństwo, a dany przypadek należy kierować do odpowiednich kompetentnych służb „drugiej linii” zajmujących się tym problemem.

Potencjalny sprawca:

- ✓ Jest w posiadaniu cudzych dokumentów / pieniędzy.
- ✓ Pełni rolę rzecznika lub przewodnika innych osób.
- ✓ Posiada wiedzę na temat szczegółów dotyczących podróży i/lub pracy innych osób.
  - ✓ Kontroluje inne osoby w ten sposób, że podczas rozmowy potencjalna ofiara szuka u niego aprobaty, nawiązując z nim kontakt wzrokowy.
- ✓ Posiada umowy o pracę innych osób.
  - ✓ Przechowuje cudze dokumenty płatnicze (dane rachunków bankowych, karty, potwierdzenia przelewów, itp.).
- ✓ Jest w posiadaniu danych kontaktowych pracodawców.

Sposób działania handlarzy ludźmi w celu utrzymania ofiar pod kontrolą.

Sprawcy wykorzystują różne metody, aby kontrolować swoje ofiary. Przemoc fizyczna (obecnie rzadsza) i przemoc psychiczna (występująca częściej) są typowymi metodami działania sprawców. Zrozumienie tego jest kluczowe dla identyfikacji i pomocy ofiarom, a także dla opracowania skutecznych sposobów prewencji. Poniżej przedstawiono kilka typowych działań sprawców w celu sprawowania kontroli nad swoimi ofiarami w procedurze wyzysku pracowników:

- ✓ Składanie fałszywych obietnic i kontrola finansowa nad ofiarą.
- ✓ Organizowanie zakwaterowania osób w miejscu pracy.
- ✓ Kwaterowanie osób w złych warunkach higienicznych, bez podstawowych artykułów pierwszej potrzeby.
- ✓ Izolacja ofiar - zamykanie ich lub przetrzymywanie w ograniczonej przestrzeni.
- ✓ Zabieranie dokumentów tożsamości.
- ✓ Stosowanie przemocy fizycznej lub kar.
- ✓ Przetrzymywanie osób w celu wymuszenia spłaty długu.
- ✓ Monitorowanie przemieszczania się i komunikacji pracowników.
- ✓ Groźenie podjęciem kroków prawnych lub deportacji.

2.2. Wskaźniki dla ofiar

2.2.1 Wygląd fizyczny

- ✓ Zły stan higieny wskazujący na wykonywanie określonych rodzajów pracy
- ✓ Widoczne oznaki przemocy fizycznej (np. siniaki, oparzenia, blizny)
- ✓ Ubranie i zachowanie danej osoby są nieadekwatne do sytuacji
- ✓ Osoba wykazuje oznaki nerwowości, niepokoju i strachu
- ✓ Izolacja, ciągła obserwacja danej osoby
- ✓ Bardzo złe warunki pracy.
- ✓ Znajdowanie się pod wpływem substancji psychoaktywnych
- ✓ Brak możliwości swobodnego przemieszczania się
- ✓ Brak odpowiednich środków ochrony pracy (narzędzi, odzieży ochronnej)

2.2.2. Dokument podróży

- ✓ Przekraczanie granicy na podstawie fałszywych dokumentów.
- ✓ Brak dokumentów podróży.
- ✓ Brak dokumentu tożsamości.
- ✓ Zakup biletu w ostatniej chwili.
- ✓ Wielokrotne przekraczanie granicy bez żadnego racjonalnego wyjaśnienia.
- ✓ Okazywanie dokumentów zbyt zniszczonych i zużytych w stosunku do daty ich wydania.

2.2.3. Zachowanie potencjalnych ofiar wyzysku pracowniczego:

- ✓ Mają trudności w odpowiadaniu na pytania
- ✓ Unikają kontaktu wzrokowego
- ✓ Pozwalają innym mówić w swoim imieniu
- ✓ Niechętnie rozmawiają z władzami
- ✓ Choć przebywają w grupie i pracują razem, sprawiają wrażenie, jakby się nie znali
- ✓ Nie mają rozeznania, gdzie się znajdują
- ✓ Nie potrafią podać szczegółów dotyczących rodzaju wykonywanej pracy.
- ✓ Są przetrzymywane, aby spłacić długi
- ✓ Padają ofiarą oszustwa
- ✓ Zmieniają swoje nastawienie w trakcie rozmowy kwalifikacyjnej

2.2.4. Zatrudnienie

- ✓ Ograniczona wiedza na temat pracodawcy lub jej brak.
- ✓ Brak szczegółów dotyczących rodzaju wykonywanej pracy.
- ✓ Brak wiedzy na temat wysokości zarobków.
- ✓ Mylące dane, co do charakteru i miejsca pracy.
- ✓ Nadmierna ilość godzin/dni pracy.
- ✓ Niegodne warunki życia.
- ✓ Zakwaterowanie w miejscu pracy.

2.2.5. Umowa

- ✓ Brak umowy o pracę.
- ✓ Umowa o pracę jest niekompletna lub sporządzona w niejasnym/niezrozumiałym języku.
- ✓ Istnieje znamiona oszustwa w kwestii zarobków.
- ✓ Warunki umowy są niespójne/niejasne.
- ✓ Umowa nie zapewnia zabezpieczenia socjalnego i/ lub medycznego.
- ✓ Wynagrodzenie jest wstrzymywane.
- ✓ Nie wypłacane jest wynagrodzenie (w tym potrącenia na koszty utrzymania lub spłatę pożyczek).

3. Kluczowe pytania mające na celu ustalenie, czy zachodzi proceder wyzysku pracowników

„**Kluczowe pytania**” mają na celu rozpoznanie potencjalnych ofiar handlu ludźmi na rynku pracy, w podejściu opartym o sygnały ostrzegawcze, z należyтым poszanowaniem podstawowych praw dotyczących płci, wieku i wrażliwości kulturowej, a także potrzeb, podatności i przepisów prawa.

Poniższy katalog „Kluczowych pytań” ma charakter orientacyjny i nie jest wyczerpujący. Dominującą zasadą jest „**Podejście skoncentrowane na ofierze**”.

3.1. Kluczowe pytania **dotyczące zatrudnienia**

- ✓ Czy masz umowę o pracę?
- ✓ Gdzie jest Twoja umowa o pracę?
- ✓ W jakim języku została sporządzona Twoja umowa o pracę?
- ✓ Czy warunki zatrudnienia są zgodne z Twoją umową?
- ✓ Czy znasz swoje prawa pracownicze?

3.2. Kluczowe pytania **dotyczące pracodawców**

- ✓ Kto jest Twoim pracodawcą?
- ✓ Jakie są dane kontaktowe Twojego pracodawcy?
- ✓ Jak nazywa się firma, dla której pracujesz?
- ✓ W jaki sposób pracodawca Cię zrekrutował?

3.3. Kluczowe pytania **dotyczące wynagrodzenia**

- ✓ Czy Twoje wynagrodzenie jest określone w pisemnej umowie?
- ✓ Ile wynosi Twoja miesięczna pensja?
- ✓ W jaki sposób wypłacane jest wynagrodzenie (gotówką czy przelewem bankowym)?
- ✓ Czy możesz zatrzymać całą pensję dla siebie?
- ✓ Czy koszty związane z zakwaterowaniem, wyżywieniem i transportem będą odliczane od wynagrodzenia?

3.4. Kluczowe pytania **dotyczące specyfikacji**

- ✓ Jakiego rodzaju pracę wykonujesz?
- ✓ Jak znalazłeś tę pracę?
- ✓ Kto zorganizował Ci pracę (agencja zatrudnienia, znajomy, nieznajomy)?
- ✓ Czy miałeś jakieś certyfikaty potwierdzające twoje umiejętności zawodowe? Kiedy uzyskałeś te certyfikaty?
- ✓ Gdzie znajduje się Twoje miejsce pracy?
- ✓ Jakie są warunki Twojej pracy?
- ✓ Ile dni w tygodniu i godzin dziennie pracujesz?

3.5. Kluczowe pytania **dotyczące zakwaterowania**

- ✓ Czy możesz samodzielnie wybrać zakwaterowanie?
- ✓ Gdzie mieszkasz?
- ✓ Czy będziesz musiał dzielić kwaterę z innymi pracownikami?
- ✓ Czy znasz warunki zakwaterowania?
- ✓ Czy Twoje miejsce zamieszkania znajduje się w pobliżu Twojego miejsca pracy?

3.6. Kluczowe pytania **dotyczące dowodu osobistego / dokumentów podróży**

- ✓ Gdzie są Twoje dokumenty?
- ✓ Czy ktoś przechowuje Twoje dokumenty?
- ✓ Dlaczego ktoś inny jest w posiadaniu Twoich dokumentów?
- ✓ Czy przez całą podróż miałeś przy sobie dokumenty podróży?
- ✓ W jaki sposób uzyskałeś dokumenty podróży?
- ✓ Gdzie został wydany Twój paszport/wiza?
- ✓ Kto zarezerwował i zapłacił za Twoje bilety?
- ✓ Ile kosztowały Twoje bilety?

3.7. Kluczowe pytania **dotyczące długu**

- ✓ Czy zaciągnąłeś jakieś długi, aby dotrzeć do kraju docelowego?
- ✓ Jaka jest wysokość zaciągniętego przez Ciebie długu?
- ✓ Kiedy musisz spłacić ten dług?
- ✓ W jaki sposób go spłacisz?
- ✓ Czy Twoja rodzina również odpowiada za spłatę Twojego długu?
- ✓ Czy musisz sam/a zapłacić za lot powrotny, jeśli podejmiesz decyzję o powrocie do domu??

3.8. Kluczowe pytania **dotyczące bezpieczeństwa**

- ✓ Czy martwisz się o coś?
- ✓ Czy obawiasz się o swoje bezpieczeństwo lub bezpieczeństwo swojej rodziny?
- ✓ Czy Twoja rodzina wie, gdzie jesteś?
- ✓ Czy masz możliwość skontaktowania się z rodziną lub znajomymi? (np. za pomocą telefonu komórkowego, karty przedpłaconej)

4. Ryzyko, że ludzie uciekający przed wojną na Ukrainie staną się ofiarami handlu ludźmi

Trwający kryzys humanitarny spowodowany wojną na Ukrainie drastycznie zwiększył podatność na handel ludźmi, szczególnie wśród osób przesiedlonych, które borykają się z trudnościami ekonomicznymi, izolacją społeczną i brakiem dostępu do podstawowych usług, co czyni je głównymi celami eksploatacji przez handlarzy, którzy żerują na ich desperacji i niestabilności. **Główne zagrożenia obejmują:**

4.1. Ryzyko, że uchodźcy z Ukrainy staną się ofiarami handlu ludźmi

4.1.1. Grupy wysokiego ryzyka:

- ✓ Kobiety i dzieci stanowią większość uchodźców uciekających z Ukrainy.
- ✓ Do grup szczególnie narażonych należą dzieci i młodzież bez opieki, osoby bezpaństwowe i osoby niepełnosprawne.

4.1.2. Czynniki stanowiące o atrakcyjności wyzysku pracowników:

- ✓ Wzrost popytu na tanią siłę roboczą, usługi seksualne i inne formy wyzysku.
- ✓ Wykorzystywanie przez sprawców desperacji ludzi, poprzez składanie im fałszywych obietnic zatrudnienia, mieszkania lub pomocy.

4.1.3. Rekrutacja w internecie:

- ✓ Wykorzystywanie mediów społecznościowych, portali z ofertami pracy i aplikacji do szyfrowanych wiadomości w celu zwabienia ofiar

4.1.4. Wyzwania ekonomiczne i społeczne :

- ✓ Przemieszczanie się, utrata dochodów, bariery językowe i trudności w dostępie do legalnego zatrudnienia powodują uzależnienie od pomocy innych osób i zwiększają podatność na stanie się ofiar przestępstwa

4.2. Kluczowe sygnały ostrzegawcze dotyczące osób uciekających przed wojną na Ukrainie

Poniżej przedstawiono kluczowe sygnały ostrzegawcze, na podstawie których ratownicy i osoby zainteresowane mogą rozpoznać potencjalne przypadki handlu ludźmi:

4.2.1. Budzące wątpliwość sytuacje

- ✓ Nieznajomi z własnej inicjatywy oferują pomoc, np. mieszkanie lub pracę, często na podejrzenie korzystnych warunkach.
- ✓ Oferty pracy charakteryzują się nierealistycznym wynagrodzeniem lub niejasnymi warunkami zatrudnienia.
- ✓ Osoby nagle znikają z ośrodków zakwaterowania lub placówek wsparcia.

4.2.2. Zachowanie i wygląd fizyczny

- ✓ Ograniczanie swobodnego przemieszczania się lub dostępu do dokumentów osobistych, np. paszportów.
- ✓ Widoczne objawy przemocy fizycznej, manipulacji psychologicznej lub stresu.
- ✓ Istnieją dowody pracy przymusowej lub wykorzystywania seksualnego.

4.2.3. Zatrudnienie i finanse::

- ✓ Brak umowy o pracę lub zawarte w niej nieuczciwe zapisy
- ✓ Odmowa wypłaty wynagrodzenia lub nieodpowiednie warunki pracy, które naruszają przepisy prawa pracy.

4.2.4. Osoby niepełnoletnie:

- ✓ Dzieci są rozdzielone z opiekunami lub pod opieką osób dorosłych, które nie mogą udowodnić legalnego związku z nimi.
- ✓ Wykazują oznaki zaniedbania, niedożywienia lub zmuszania do działań przestępczych, np. żebrania.

WNIOSKI KOŃCOWE:

- ✓ Jeśli masz jakiegokolwiek podejrzenia, ale nie masz dowodów na popełnienie przestępstwa, skontaktuj się ze specjalnymi jednostkami do walki z handlem ludźmi lub/i inspektorem pracy.
- ✓ Jeśli masz jakiegokolwiek wątpliwości, skieruj sprawę do właściwych organów „drugiej linii”.

NUMERY TELEFONÓW, POD KTÓRYMI MOŻNA UZYSKAĆ POMOC I DAJSZE INFORMACJE:

Policja:

tel. 112 lub 997 lub dedykowana infolinia dotycząca handlu ludźmi: 664 974 934, e-mail: handelludzmibsk@policja.gov.pl

Krajowe Centrum Interwencyjno-Konsultacyjne –

telefon zaufania dla świadków i ofiar handlu ludźmi: tel. 22 628 01 20 lub 22 628 99 99, www.kcik.pl

Główny Inspektorat Pracy –

bezpłatne porady z zakresu prawa pracy, tel. 801 002 006 lub 459 599 000

La Strada –

Fundacja przeciwko handlowi ludźmi i niewolnictwu, infolinia całodobowa: tel. 48 22 628 01 20, tel. do biura: +48 22 622 19 85 lub telefon interwencyjny poza godzinami pracy biura: tel. +48 605 687 750

Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę -

całodobowy telefon zaufania dla dzieci i młodzieży: 116 111, telefon dla rodziców i nauczycieli w sprawie bezpieczeństwa dzieci: 800 100 100

